

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ В АНТИКОРУПЦІЙНОМУ ВИМІРІ

КРАВЧУК Мар'яна Юріївна - д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету

ORCID: 0000-0001-9987-0484

УДК 343.3/.7

DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2026.1.81>

У статті досліджено зловживання владою або службовим становищем як кримінальне правопорушення в антикорупційному вимірі. Проаналізовано особливості спеціального суб'єкта, зміст суб'єктивної сторони, зокрема мету одержання неправомірної вигоди, а також проблеми їх встановлення у правозастосовній практиці. Зроблено висновок, що воєнний стан не змінює сутності зловживання владою як корупційного кримінального правопорушення, однак істотно ускладнює його кваліфікацію, підвищуючи вимоги до встановлення всіх елементів складу кримінального правопорушення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінально-правова кваліфікація, зловживання владою, службове становище, суб'єкт, суб'єктивна сторона, корупція, правозастосовна практика, воєнний стан.

Постановка проблеми

Зловживання владою або службовим становищем є однією з найбільш поширених і водночас складних для правозастосування форм корупційних кримінальних правопорушень. Його суспільна небезпечність полягає не лише у заподіянні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам, а й у підриві авторитету публічної влади, дискредитації інститутів держави та зниженні рівня довіри громадян до органів влади і місцевого самоврядування. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із реформуванням системи кримінальної юстиції та активізацією анти-

корупційної політики, проблема належного кримінально-правового реагування на зловживання владою набуває особливої актуальності.

Стан дослідження проблеми

У сучасній науці кримінального права питання зловживання владою або службовим становищем в антикорупційному вимірі розкривається у працях таких науковців, як: Бучинський О., Вознюк А., Городецький Ю., Івашко С., Кириченко О., Красницький І., Первій В., Попов Г., Сироватка С., Федитник В., Хавронюк М. та інші.

Метою статті є дослідження зловживання владою або службовим становищем як корупційного кримінального правопорушення крізь призму сучасних антикорупційних підходів, із зосередженням на визначенні ознак спеціального суб'єкта, змісту суб'єктивної сторони та проблемах їх встановлення у правозастосовній практиці.

Виклад основного матеріалу

Зловживання владою або службовим становищем у системі корупційних кримінальних правопорушень характеризується складною юридичною природою, що зумовлює необхідність його комплексного аналізу крізь призму як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак. Особливого значення при цьому набуває встановлення спеціального суб'єкта та змісту суб'єктивної сторони, оскільки саме ці елементи визначають

специфіку відповідальності за вчинене діяння.

Питання про суб'єкта кримінального правопорушення за своєю сутністю є питанням про особу, яка його вчинила і підлягає кримінальній відповідальності. Це прямо впливає із найменування розділу IV Загальної частини КК: «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)». Спеціальний суб'єкт – це особа, яка, крім обов'язкових загальних ознак (фізична, осудна особа, що досягла певного віку), має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини КК для суб'єкта конкретного складу кримінального правопорушення. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта, виступаючи як додаткові. Ці спеціальні ознаки можуть стосуватися, наприклад, службового становища, фаху (лікар), характеру певної діяльності (підприємець), родинних стосунків (мати новонародженої дитини) тощо. У більшості випадків ознаки спеціального суб'єкта прямо зазначено в законі [1].

Відповідно до ст. 18 Кримінального кодексу України «Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [2].

«Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою

підприємства, установи, організації, судом або законом. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, в органі місцевого самоврядування або автономному утворенні на території держави, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного, місцевого органу або державного, комунального підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [2].

У статті 364 КК вказується на вчинення службового зловживання шляхом використання для цього службовою особою наданої їй влади або службового становища. Тому ним визнається не будь-яке діяння службової особи, а лише таке, яке обумовлене її службовим становищем і пов'язане зі здійсненням нею своїх службових (владних) повноважень. Для притягнення особи до відповідальності за ст. 364 КК важливо встановити зміст та обсяг повноважень, виявити коло тих службових обов'язків, які визначають компетенцію службової особи та встановлюються відповідними нормативними актами (законами, постановами, положеннями, статутами, наказами, інструкціями тощо) [3].

Виходячи з вищезазначеного, кримінальне провадження у цій категорії справ необхідно здійснювати, використовуючи принцип спеціального суб'єкта правопорушення. Тому одним з перших окремих заходів кримінального провадження щодо зловживання владою або службовим становищем є обмеження в користуванні службовими правами [4].

Зазвичай, коли йдеться про кваліфікацію діянь особи за ст. 364 Кримінального

кодексу України, якою передбачено кримінальну відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, передусім сторона обвинувачення намагається довести наявність відповідних повноважень в особи, використання їх всупереч інтересам служби та завдання істотної шкоди чи спричинення тяжких наслідків. Тобто основна увага приділяється об'єкту, об'єктивній стороні та суб'єкту такого кримінального правопорушення. Водночас доведення всіх складових суб'єктивної сторони з боку сторони обвинувачення часто залишається тільки фрагментарним, хоча здебільшого це не знаходить належного реагування з боку суду у вигляді виправдання особи у зв'язку із відсутністю в діянні складу злочину через непідтвердження достатніми та допустимими доказами не лише умислу, але й мети і мотиву таких діянь [5].

Суб'єктивна сторона – прямий або непрямий умисел та спеціальна мета – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи, тобто прагнення обернути таку вигоду на користь цих осіб [6, с. 364].

Утім, наявність мети одержати неправомірну вигоду не виключає і такого психічного ставлення винного до зазначених у ст. 364 КК наслідків, яке полягає не тільки в прямому, а й в непрямому умислі, бо навіть, прагнучи досягти такої мети, суб'єкт може не тільки бажати, а й свідомо припускати заподіяння при цьому істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб чи спричинення тяжких наслідків, ставлячись до їх настання або байдуже, або безпідставно розраховуючи на їх відвернення. Судова практика визнає наявність службового зловживання і за необережного ставлення до суспільно небезпечних наслідків [6, с. 364-365].

Варто зазначити, що сучасні виклики, насамперед запровадження та тривале функціонування правового режиму воєнного стану, істотно впливають на кваліфікацію зловживання владою або службовим становищем, передбаченого ст. 364 КК України, а також на практику його розслідування та

судового розгляду. Цей вплив проявляється як у трансформації фактичних умов вчинення діянь, так і у зміні підходів до оцінки суспільної небезпечності та меж дискреційних повноважень службових осіб.

Передусім слід відзначити, що в умовах воєнного стану суттєво розширюється сфера управлінських рішень, які приймаються службовими особами в умовах підвищеної невизначеності, дефіциту часу та ресурсів. Це об'єктивно ускладнює розмежування між правомірною управлінською дискрецією та зловживанням владою. Виникає ризик так званого «перекваліфікаційного тиску», коли будь-яке управлінське рішення, що спричинило негативні наслідки, може формально інтерпретуватися як кримінально каране діяння. У таких умовах особливого значення набуває точне встановлення меж службових повноважень та мети їх використання.

Додатковим викликом є зміна характеру суспільної шкоди та її оцінки. В умовах воєнного стану істотна шкода або тяжкі наслідки можуть набувати не лише економічного, а й оборонного, гуманітарного чи безпекового виміру, що ускладнює їхню кваліфікацію та доказування. Це вимагає більш комплексного підходу до встановлення причинного зв'язку між діями службової особи та наслідками, а також підвищує значення експертних оцінок.

Важливою є й проблема суб'єктивної сторони. В умовах кризового управління доведення прямого умислу та спеціальної мети отримання неправомірної вигоди ускладнюється, оскільки дії службових осіб часто мотивовані необхідністю оперативного реагування на загрози. Це обумовлює необхідність особливо ретельного дослідження мотивів і мети, щоб уникнути як безпідставного кримінального переслідування, так і уникнення відповідальності у випадках реального зловживання.

Звідси, воєнний стан не змінює сутності зловживання владою як корупційного кримінального правопорушення, однак істотно ускладнює його кваліфікацію, підвищуючи вимоги до встановлення всіх елементів складу кримінального правопорушення.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що зловживання владою або службовим становищем посідає центральне місце в системі корупційних кримінальних правопорушень, оскільки поєднує у собі як високий рівень суспільної небезпечності, так і складність правової кваліфікації. Його антикорупційний вимір проявляється насамперед у спрямованості діяння на одержання неправомірної вигоди, що визначає зміст і специфіку як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак складу цього злочину.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність труднощів у доведенні суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем. Зокрема, у ряді випадків встановлення умислу та спеціальної мети має фрагментарний характер, що негативно впливає на якість кримінально-правової кваліфікації. У зв'язку з цим підкреслено необхідність дотримання високих стандартів доказування, відповідно до яких кожен елемент складу кримінального правопорушення, включаючи форму вини, мету та мотив, має бути доведений поза розумним сумнівом.

В умовах воєнного стану зазначені проблеми набувають додаткової актуальності. Розширення дискреційних повноважень службових осіб, спрощення процедури управління та збільшення обсягів публічних ресурсів об'єктивно підвищують ризики зловживання владою, що вимагає посилення антикорупційних механізмів і водночас – більш чіткого нормативного та доктринального визначення ознак відповідного кримінального правопорушення.

Література

1. Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. Х.: Право, 2010. 456 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Розмежування складів злочину, передбачених ч. 2 ст. 191 та ст. 364 Кримінального кодексу. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/white-collar-crime/rozmezhuвання-skladiv-zlochynu-peredbachenih-ch-2-st-191-ta-st-364-kriminalnogo-koдексу/>.

peredbachenih-ch-2-st-191-ta-st-364-kriminalnogo-koдексу/.

4. Грицюк І. В., Качан Т. В. Здійснення окремих заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування зловживання владою або службовим становищем. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2021. Вип. 16. С. 157-168.

5. Карплюк Л. Суб'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем у практиці Верховного Суду. *Юридична газета*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/subektivna-storona-zlovzhivannya-vladoyu-abo-sluzhbovim-stanovishchem-u-praktici-verhovnogo-sudu.html>.

6. Городецький Ю. В. Зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2025. № 2(24). С. 355-380.

Kravchuk M.

ABUSE OF POWER OR OFFICIAL POSITION IN THE CONTEXT OF ANTI-CORRUPTION

Research has shown that the abuse of power or official position occupies a central place in the system of corruption-related criminal offenses, as it combines both a high level of public danger and the complexity of legal classification. Its anti-corruption dimension manifests itself primarily in the act's intent to obtain an unlawful benefit, which determines the content and specificity of both the objective and subjective elements of this offense. Particular attention is paid to the analysis of the special subject of this criminal offense. It is argued that a public official, as a holder of authority or organizational and administrative powers, constitutes a mandatory element of the offense of abuse of power or official position, and that their legal status should be determined not only by the formal holding of the relevant position but also by the actual scope of powers and the nature of the functions performed. At the same time, it has been established that one of the key challenges is distinguishing the use of official powers from the use of personal connections, authority, or

influence, which does not always fall under the elements of this offense. An analysis of law enforcement practice indicates difficulties in proving the subjective element of abuse of power or official position. In particular, in a number of cases, the establishment of intent and specific purpose is fragmentary in nature, which negatively affects the quality of criminal classification. In this regard, the need to adhere to high standards of proof is emphasized, according to which every element of a criminal offense, including the form of guilt, purpose, and motive, must be proven beyond a reasonable doubt. It is concluded

that under martial law, these issues become even more relevant. The expansion of officials' discretionary powers, the simplification of administrative procedures, and the increase in public resources objectively heighten the risks of abuse of power, which requires strengthening anti-corruption mechanisms and, at the same time, a clearer normative and doctrinal definition of the elements of the relevant criminal offense.

Key words: *criminal offense, criminal classification, abuse of power, official position, perpetrator, subjective element, corruption, law enforcement practice, martial law.*